

MARIUS I. OROS

DESPRE CARACTERUL MOTIVAT AL TOPONIMELOR

În cercetarea toponimiei, oricât de variate ar fi scopul și metodele, este analizat, explicit sau implicit, raportul dintre toponim ca nume și obiectul geografic numit. Această relație este determinată de însăși esența, intimitatea procesului de denominare. Studiul etimologic al toponimelor urmărește, aproape în exclusivitate, acest raport.

Complexitatea și deosebita varietate a toponimelor unui areal geografic oferă o multitudine de relații dintre nume și locul numit. Dacă în cazul unor toponime vechi, formate de la apelative dintr-o limbă de mult dispărută, această relație este mai greu sau imposibil de studiat (stabilit), numele devenind simple etichete ce diferențiază obiectul geografic numit, în cazul altora, mai noi, această legătură este ușor de stabilit. Poate fi, de multe ori, urmărită intimitatea procesului de denominare (botezare).

Doar o parte determinată de cuvinte din lexicul comun constituie potențiale nume. Pot deveni toponime cuvintele care caracterizează într-un fel sau altul obiectul geografic numit.

Motivația, în procesul de denominare, poate să fie foarte diferită. Majoritatea numelor nu sunt simple etichete de identificare și diferențiere, ci și modalități foarte concentrate de caracterizare a obiectului geografic numit. Astfel, de exemplu, în cazul numelor de ape de la noi, apelative care au stat la baza acestor nume caracterizează, definesc cursurile respective de ape.

Numeroase sunt hidronimele formate de la apelative ce indică **culoarea**:

Bela Reca, afluent al Cernei din Banat, < sb. *bela* „albă” + *reka* „râu”; *Cerna* < sl. *černa* „neagră”; *Cerņița*, derivat cu sufixul *-ic-* de la *černa*; *Crasna* < sl. *krasna* „frumoasă”; cf. rus. *Красная Армия* „Armata Roșie”, *Красная Шапочка* „Scufița Roșie”; *Crișul Alb*, *Crișul Negru*, *Galbenu*, *Lacul Negru*, *Neagra*, *Negru*, *Râul Alb*, *Roșia*, *Roșu*, *Valea Albă*, *Valea Neagră*, *Valea Roșie*, *Zlata* (probabil din radicalul slav *zlato*, „aur”, *zlatni* „auriu”), *Zlatina*, *Zlaști*. Analizând hidronimul *Zlaști*, Emil Petrovici arată că

„[...] este numele unor cursuri de apă, afluenți ai Cernei (din jud. Hunedoara) și ai Jiului, și de localități din județele Hunedoara și Gorj. [...] Localitatea *Zlaști* din jud. Hunedoara este atestată la anul 1362 sub forma maghiară *Zlasd*, devenită mai târziu *Zalasd*. La baza hidronimelor acestora stă adjectival posesiv **zlaštī*, format din numele de persoană *Zlat(e)*, *Zlati* cu sufixul *-j-*”¹,

¹ Emil Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*. Volum îngrijit de I. Pătruț, B. Kelemen, I. Mării, Editura Academiei R.S.R., București, 1970, p. 181.

adăugând că numele de persoană *Zlate* a fost obișnuit prin regiunile amintite. Credem că hidronimele *Zlata* și *Zlatina* pot fi mai ușor derivate de la apelative decât de la un nume de persoană. În aceeași categorie, ca motivație, se includ hidronimele *Galbena*, afluent al Jiului, și *Galben*, afluent al Gilortului.

Numeroase hidronime de pe teritoriul României constituie nume perechi. Majoritatea lor sunt în același areal geografic, la distanțe mici unul de altul. În Transilvania, de exemplu, doi afluenți ai râului Crasna din bazinul Someșului au numele *Cerna*, de origine slavă, și *Valea Neagră*; aceeași situație o întâlnim la trei afluenți ai Arieșului, *Neagra*, *Cerna* și *Cerșița*; doi afluenți ai Oltului: *Valea Neagră* și *Cormoș*. *Cormoș* are la bază un adjectiv maghiar derivat cu sufixul *-s-* din apelativul *kor(o)m* „funingine”. Aceste perechi, diferite ca origine, se datorează realității materiale identice pe care au avut-o în vedere cei care le-au botezat. În cadrul hidronimelor *Cerna* și *Neagra*, aparenta culoare neagră a apei este dată, în general, de albia de granit. Apelativul *roșu* (mai puțin probabil numele de persoană *Roșu*) apare în hidronimele *Roșia*, afluent al Dornei cu o lungime de 17 km, *Roșia*, afluent al Bahluiului – 12 km, și *Roșu*, afluent al Uzului – 20 km, iar *krasna* în *Crasna*, afluent al Siretului – 61 km, *Crasna*, afluent al Buzăului, și *Crasna*, afluent al Someșului, 121 km lungime.

O altă pereche, mult mai interesantă, e constituită din hidronimele opoziții: *Crișul Alb* și *Crișul Negru*, *Valea Albă* și *Valea Neagră*, doi afluenți ai Barcăului, *Cerna* și *Bela Reca* din Banat, *Cerșișoara* și *Valea Albă*, afluenți ai Argeșului. Tot în bazinul Argeșului întâlnim pâraiele *Alb* și *Neagra*; în județul Neamț, în bazinul Ialomiței, două pâraie poartă numele de *Valea Albă* și *Valea Neagră*. În cazul numelor de tipul *Alb* sau *Neagra*, fie că la origine sunt nume de persoane, fie că inițial au fost nume compuse: *Râul Alb*, *Valea Neagră*. În numeroase cazuri, se pot explica ambele nume din opoziția binară ori realitatea materială, iar în altele, pornind de la faptul că apa este incoloră, e ușor, prin opoziție, să i se atribuie determinantul *alb(ă)*. În cazuri ca *Crișul Alb* și *Crișul Negru*, numele primului e dat de realitatea materială ce a stat la baza determinantului *alb*, și anume fundul calcaros al albiei superioare a râului.

Un hidronim deosebit de interesant îl reprezintă *Lacul Roșu*. Numele se datorează fundului și malurilor roșcate date de minereul de fier din sol. Aparenta culoare *roșie* a apei lacului a născut legenda potrivit căreia aici s-ar fi înecat o fecioară, iar sângele ei a înroșit apa lacului. Numele maghiar al lacului este *Gyilkos Tó* „lacul ucigaș”. Este de reținut faptul că, în timp ce numele românesc este anterior legendei, numele maghiar este dat de legenda însăși.

Proprietățile apei au stat la baza următoarelor hidronime: *Pârâul Cald*, *Pârâul Rece*, *Recea*, *Someșu Cald*, *Someșu Rece*, *Sărata*, *Slatina* (< rom. *slatina* „izvor de apă (minerală) sărată. Teren mlăștinos și sărat”), *Solona* și *Soloneț* (adaptare fonetică a numelui ucrainean *Солоньць* < ucr. *солоний* „sărat” + suf. *-ць*), *Slănic*²

² „La baza acestor toponime [= *Solona*, *Soloneț* și *Slănic*] stă substantivul slav comun **solī* „sare” sau mai precis adjectivul **solnŭ* „sărat” care poate fi substantivat fie cu sufixul *-ikŭ* (**solnikŭ*), fie cu sufixul *-ičŭ* (**solničŭ*), având sensul de „săratul” (râul sau pârâul sărat)” (E. Petrovici, *op. cit.* p. 165).

(mai multe nume de localități și hidronime), *Studena* (pârâu în Banat, afluent al râului Bela Reka), *Studineț* (afluent de stânga al râului Tutova din bazinul Siretului; la baza ultimelor două hidronime stă apelativul slav *studenŭ* „rece”; cf. și ucr. *studenec*, v.bg. *studeničŭ*, bg. *studenec*, sb. *studenac*), *Topla* (afluent al râului Bega < sl. *topli(a)* „cald(ă)”), *Toplița* (numele mai multor râuri, < rom. *topliță* „izvor, pârâiaș cu apă caldă; ochi de apă stătătoare, băltoacă”), *Puturoasa* (afluent al Jiului), *Puturosu* (afluenți ai Mureșului și Argeșului; s-au format de la un adjectiv ce indică mirosul neplăcut al acestor ape sulfuroase etc.), *Valea Caldă*, *Valea Rece*. Numeroase râuri, mai ales în zona de câmpie, au la bază adjectival *tulbure*; cf. *Tulbure*, afluent al Milcovului.

Opozițiile sunt prezente și în cazul acestor hidronime: *Someșu Cald – Someșu Rece*, *Valea Caldă – Valea Rece*, *Topla – Studena*, *Studineț*.

Viteza curentului a dat nume la numeroase nume de râuri. Pe întreg teritoriul României, cu precădere în zona de munte și de deal, întâlnim hidronime ca: *Bârzava* < sl. *Byrzŭ* „repede, iute”, *Bistra*, *Bistrița* < sl. **Bistrica* < adj. *bystrŭ* „repede, limpede”, *Bistricioara*, derivat românesc cu sufix de origine latină de la *Bistra*, *Repedea*, *Repejoara*, *Sebeș* < magh. *szebeș* „iute, repede”.

Caracteristicile albiei sunt cuprinse în numele următoarelor râuri: *Crișul*, *Pietros*, *Pietriș* *Coves* < magh. *kőves* „pietros”, *Nisipoasa*, *Peșteana* („de la v.sl. *pěšŭkŭ* e derivat adjectivul v.sl. *pěšŭčanŭ* (ě îl palatalizează pe *k* și-l schimbă în *č*, devenind el însuși *a*) «cu nisip, nisipos», forma feminină *pěšŭčana*, devenită – după amuțirea ierului (*ŭ*) neintens – *pěščana*, apoi *pěšt'ana* (*sč* > *šč* > *št*), de unde numele mai multor văi de pe teritoriul țării noastre *Peșteana*, adică «(valea) nisipoasă, nisipoasa»”; *ibidem*, p. 160), *Peștenița*.

Din numeroasele aspecte reprezentate de apelativele care au stat la baza hidronimelor de la noi, ne-am oprit doar la unele, întrucât ele ni se par cele mai interesante, ca motivație, etimologie și structură, și, totodată, sunt cele mai numeroase și reprezentative.

SUR LA MOTIVATION DES TOPONYMES

(Résumé)

Les toponymes ne sont pas des créations situées sous le signe du hasard. Ils reflètent une très complexe relation entre le sujet qui dénomme et l'objet nommé. Dans un grand nombre de cas, ce lien est transparent, respectant la relation établie entre les deux facteurs.

Cuvinte-cheie: *toponim, hidronim, apelativ, opoziție, etimologie.*

Keywords: *toponym, hidronyme, nom commun, opposition, etymology.*

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31